

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена проблемі соціального виховання в історії зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки ХІХ століття. Автор на засадах ретроспективного аналізу досліджує фактори виникнення виховання, здійснює історико-персоналістичний розгляд зарубіжної педагогічної думки зазначеного хронологічного періоду, висвітлює розвиток української національної ідеї крізь призму педагогічного доробку вітчизняних учених ХІХ століття.

Ключові слова: соціальне виховання, зарубіжна та вітчизняна педагогічна думка.

Реформи в суспільстві, зокрема в освіті, тісно пов'язані з необхідністю вирішення певних педагогічних проблем. Соціально-економічні зміни, що притаманні сьогоденню, загострюють проблему соціального виховання підрастаючого покоління. Зазначене питання стало одним із найактуальніших у педагогічній теорії та практиці.

Сутність соціального виховання вбачаємо в системі соціально-педагогічних заходів, спрямованих на становлення та реалізацію людини, групи, суспільства, їх духовного потенціалу, а також гуманізацію відносин в соціумі. Окремі аспекти порушеної проблеми знайшли відображення в науково-педагогічній літературі (Т.В. Бондаренко, О.В. Бурим, О.В. Джексон, А.В. Іванченко, О.С. Середюк, А.Г. Цибулько та інші). У нашій статті ми привертасмо увагу науковій громадськості до проблеми соціального виховання в історії зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки ХІХ століття.

Мета дослідження – здійснити ретроспективний аналіз проблеми соціального виховання в історії зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки ХІХ століття.

Завдання дослідження – проаналізувати джерельну базу окресленої проблеми; здійснити ретроспективний історико-персоналістичний аналіз соціального виховання в історії зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки ХІХ століття.

Період ХІХ століття відіграв значну роль в історії розвитку педагогічної науки. Цьому сприяли серйозні зміни в житті суспільства, які були пов'язані із заміною феодальних стосунків на капіталістичні, що, в свою чергу, зумовило активний розвиток промисловості. Така ситуація вимагала нового змісту освіти та виховання, яке повинно було узгоджуватися із запитамі соціуму та оперативного реагувати на його потреби.

Ця епоха характеризувалася осмисленням виховної парадигми як суспільно-історичного явища. Чимало вчених тієї доби (Г. Спенсер, Ш. Летурно, К. Шмідт, К. Маркс, Ф. Енгельс) досліджували фактори виникнення виховання. Серед них виділяли біологічний, психологічний, релігійний і соціальний (трудоий) [7, 11-13]:

- основоположниками біологізаторського підходу до виховання є англійський філософ-соціолог

Г. Спенсер і французький етнограф Ш. Летурно. Вчені вважали, що виховання є біологічним явищем, яке властиве всім живим організмам, а не специфічною, характерною особливістю людського суспільства;

- психологічний підхід обґрунтував американський історик педагогіки П. Монро. Він уважав, що в основі виховання лежить наслідування дітьми дорослих. На думку вченого, саме на механізмі наслідування ґрунтується виховний процес;

- автором релігійного підходу до виникнення виховання був німецький історик педагогіки К. Шмідт. Учений обстоював позицію релігійно-ідеалістичного походження виховання, сутність якого полягає в тому, що у вихованні виявляється творча дія Духа Всемогутнього;

- соціальний (трудоий) підхід започаткований у другій половині ХІХ століття німецькими соціологами К. Марксом і Ф. Енгельсом. Останній у творі «Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину» [8] довів, що причиною виникнення виховання була трудова діяльність первісних людей, яка актуалізувала потребу в передачі підрастаючим поколінням знань і вмінь.

Таким чином, наявність таких різних за своїм змістом підходів до виникнення виховання свідчить про концептуальну нечіткість даної педагогічної категорії.

Зарубіжна педагогічна думка ХІХ століття пов'язана з активним становленням концепції соціального виховання. Представники цього періоду (А. Сен-Сімон, Р. Оуен, Ф. Фур'є, І. Герbart, Ф. Фребель, Ф. Дістервег, Г. Спенсер та ін.) зазначали на необхідності гармонійного всебічного виховання дітей і молоді, поєднання навчання з суспільною продуктивною працею.

Французький філософ А. Сен-Сімон під вихованням розумів сукупність усіх зусиль, що використовуються для пристосування кожного нового покоління до того суспільного устрою, до якого його кличе поступ людства. Перед вихованням він ставив подвійне завдання [6, 389]:

- посвятити індивідів у стосунки суспільного життя; нав'язати кожному з них почуття любові, що

надихає всіх, об'єднати всі волі в одну і всі зусилля — в напрямі до однієї мети, мети суспільної;

- передати індивідам соціальні знання, які необхідні їм для виконання різних категорій робіт — симпатичних чи поетичних, розумових чи наукових, матеріальних чи промислових, — до яких кличуть їх суспільні потреби і власні здібності.

Англієць Р. Оуен указував на необхідності виховувати в дитини суспільні почуття до ближніх і всього людства. Під вихованням він розумів культивування та вправлення здібностей природи за допомогою всіх обставин, включаючи й осіб, які оточують індивідуума, починаючи від його народження в утробі матері і до смертного часу. Виходячи з ідей французьких матеріалістів про співпадання особистісного інтересу з суспільним і про формування характеру середовищем, Р. Оуен дійшов висновку про необхідність створення умов, за яких особистий інтерес індивіда співпадає би з суспільним інтересом [7, 76].

Ф. Фур'є акцентував увагу на суспільно-трудоваму призначенні людини. На думку вченого, усупільнена праця усуне або ж послабить егоїстичні наміри, розвине почуття солідарності, яке об'єднає людей, і від цього співробітництва люди будуть отримувати насолоду. Ф. Фур'є підкреслював, що для людини потреба в праці є природним станом. Ставлення людини до праці стане мірилом її громадянських якостей і виступатиме засобом об'єднання [6, 394-395].

Німецький освітянин І. Герbart розглядав виховання як інструмент вільного розвитку людини. На його думку, метою виховання є добродійність, підготовка моральної людини, що здійснюється шляхом досягнення гармонії між усвідомленими індивідом етичними ідеями та його волею [11, 84].

Аналізуючи мету виховання як основне питання педагогіки, вчений виділяв дві її складові [3, 296]:

- можливу, яку вихованець зможе собі поставити вже будучи дорослим при виборі сфери професійної діяльності;

- необхідну, що мала відношення до напруження суб'єктивних, особистісних якостей, які потрібні в будь-якій справі.

Саме І. Герbartом вперше було запроваджено таке поняття, як «виховуюче навчання», в процесі якого формується і розвивається «різнобічний інтерес». Учений виокремлював шість складових категорій «різнобічний інтерес», з-поміж яких: емпіричний, спекулятивний, естетичний, симпатетичний, соціальний і релігійний. Перші три види уособлювали інтерес до навколишнього середовища і світу прекрасного, до причинності речей та явищ. Інші три складові акумулювали інтерес до людей взагалі, близьких і рідних зокрема, а також вказували на релігійну спрямованість [2, 79].

На думку І. Герbartа, вихователь повинен знайти у вихованця позитивні риси і не втрачати надію, якщо це відразу не вийде. Його принцип виховання — опора на позитивне [6, 349].

Ф. Фребель метою виховання вважав розвиток природних здібностей дитини. Мету виховання науковець визначав як саморозвиток закладених у людині сил і здібностей. Він писав, що виховання повинно керувати «саморозкриттям дитини», але, на думку вченого, саме розкриття неможливе без зовнішніх впливів, тому необхідні різноманітні засоби виховання й види діяльності, які забезпечать розвиток здібностей, задатків та інтересів дитини [12, 69]. На думку Ф. Фребеля, завдання виховання має полягати в тому, щоб викликати людину до життя, поводитися з нею як з істотою, що стає свідомою, мислячою і розумною, що стає людиною [6, 372].

Ф. Дістервег мету виховання вбачав у підготовці гуманних і свідомих людей. Виховання любові до всього людства і до свого народу, на його думку, має бути головним завданням виховання дітей і молоді. Основними принципами виховання педагог уважав природовідповідність, культуровідповідність, самодіяльність [7, 68]. Природовідповідне виховання, за Ф. Дістервегом, полягає у слідуванні за процесом природного розвитку людини, віковими та індивідуальними особливостями дитини; культуровідповідне виховання — урахуванні соціокультурних особливостей тієї країни, що є батьківщиною вихованця; самодіяльне виховання — підготовці молоді до вільної діяльності і вільного розвитку [11, 88]. Він стверджував, що людина має природні задатки, яким характерне прагнення до розвитку. Завдання вихователя — збудити задатки, щоб вони могли самодіяльно розвиватись [7, 68].

Г. Спенсер, розглядаючи питання місця людини в навколишньому соціальному середовищі, доходив висновку щодо необхідності створення ідеального суспільства, в якому управління буде доведено до мінімальної межі, а свобода особистості досягне найбільшої широти. На думку вченого, громадське життя в такому суспільстві переслідуватиме єдину мету — забезпечення вільного розвитку індивідуального життя. Відповідно до цього, мета виховання впливає з призначення людини, яке полягає в тому, щоб жити повною мірою. Тому, як зазначав Г. Спенсер, треба підготувати людину до життя, до виконання різних видів діяльності, що охоплюють всі її потреби [11, 123].

Отже, виходячи з вищезазначеного персоналістичного аналізу історико-педагогічної інформації, можна зауважити, що сутність соціального виховання в історії зарубіжної педагогіки XIX століття полягала в підготовці молодого покоління до гармонійного функціонування в суспільстві та виконання майбутніх соціальних функцій.

В історії України XIX століття — це період, коли серед української інтелігенції змінювалось прагнення до відновлення своєї держави, щораз глибше усвідомлювалась етнічна, національна та політична відмінність між українським і російським народами [9, 288]. Окремими особистостями (І.П. Котляревським, П.П. Білецьким-Носенко, О.В. Духновичем,

М.І. Пироговим, Т.Г. Шевченком, І.А. Ставровським, К.Д. Ушинським, П.Д. Юркевичем, М.П. Драгомановим, І.О. Сікорським, В.Г. Короленком та ін.) розроблялася в педагогіці українська національна ідея, що знайшла відображення у пропаганді ідей національного виховання, складовою якого виділялось соціальне виховання.

У поглядах І.П. Котляревського було відображено гуманні риси вітчизняної класичної педагогіки. Письменник дивився на людину й дитину як на суб'єкт гармонійного розвитку і всебічного виховання. Він вірив у велику силу виховання, схвалював гуманні методи впливу на особистість учня, надаючи перевагу розповіді, бесіді, роз'ясненню матеріалу, цінував особистий приклад і авторитет вихователів. Метою виховання І.П. Котляревський уважав підготовку громадян, корисних Батьківщині й народу, освічених патріотів, борців проти кріпацтва [10, 237].

П.П. Білецький-Носенко обстоював народність у вихованні дітей. Просвітитель приділяв значну увагу вихованню патріотичних почуттів і дружбі дітей різних національностей, а особливо вимагав спілкування учнів з людьми праці: «Моя справа, — говорив він, — виховати дітей добрими людьми, готувати їх до праці, до всього гарного в житті» [10, 238].

Значний внесок у розвиток педагогічної теорії виховання зробив О.В. Духнович. Він був переконаний, що людина без виховання подібна до землі, на якій зростає бур'ян [4, 177]. Сутність виховання вчений убачав у реалізації принципів природовідповідності і спорідненої праці [1, 50], а головну мету — у формуванні громадянина і патріота, який був би високоморальною особистістю. Невід'ємним елементом виховання, за О.В. Духновичем, є засвоєння дітьми звичаїв свого народу шляхом вправлення і наставляння [4, 180].

Питання про роль виховання в житті людини, про особливості організації виховної роботи в навчальному закладі займають особливе місце в педагогічній спадщині М.І. Пирогова. Як зазначав один із біографів науковця, М.І. Пирогов не вважав за потрібне вводити у свої стосунки зі студентами «генеральський» елемент. У своїх студентах він бачив молодших товаришів, які шукають знання у старшого товариша [19].

Головним у виховній роботі вчений уважав «наміри, життєві цілі і задачі, які ставлять перед собою вихователі в сім'ї і в школі, узгодженість сім'ї, школи, суспільства і держав у цих цілеспрямованих». М.І. Пирогов зазначав на соціальному призначенні педагогів-наставників у процесі формування особистості школяра: «Одні думають, що вчитель — брат, інші, що вони — батьки... педагоги не ті і не інші. Наставники повинні залишатись наставниками в повному розумінні, не більше і не менше. Більшого від них не можна вимагати. Ті, які хочуть покласти на вчителів батьківські обов'язки, забувають, що вони вимагають більше, ніж людина може виконати. Батьком можна

бути тільки для своїх дітей. А ті, які порівнюють учителів з батьками, заперечують усі примусові заходи, що не повинно учнів спонукати приходити в клас і карати їх за незнання й лінощі» [12, 123].

Особливе місце у розвитку ідей національного виховання молоді посідає діяльність видатного поета, педагога, громадського діяча Т.Г. Шевченка. Поет належить до числа найбільш активних борців за загальнолюдські ідеали. Як зазначав А. Григор'єв, поет Т.Г. Шевченка є тією ланкою, що поєднує народну словесність з літературою культурного народу [20]. Він був першим, хто так реально висловив у літературі величні визвольні ідеї [21].

Т.Г. Шевченко наголошував на необхідності давати учням міцні, глибокі знання, виховувати в душі любові до рідної мови, побуту і звичаїв свого народу [18]. Виходець з народу, Т.Г. Шевченко відстоював масову народну освіту. Винятково важливу роль у правильному вихованні людини він відводив сім'ї, побожно ставився до жінки-матері. Глибокою повагою до матері-трудівниці пройняті такі його твори, як «Катерина» [15, 40-57], «Наймичка» [16, 7-67], «Сова» [15, 202-208] та ін. Т.Г. Шевченко надзвичайно велику увагу надавав трудовому вихованню. На його думку, тільки в праці людина може знайти справжнє задоволення, і тому вона повинна займати домінуюче місце в житті кожного [7, 208].

Якого б питання не торкався поет, чи то суспільного виховання («Музикант» [16, 131-193]), народної грамотності та жіночої освіти («Капітанша» [16, 243-297], «Художник» [16, 405-495], «Прогулка с удовольствием» [16, 495-615] та ін.), морального виховання (поєми «Тризна» [15, 186-198], «Гамалія» [15, 181-185], «Сон» [15, 210-223] та ін.), — скрізь він виступав як великий гуманіст, демократ і патріот, який стояв на позиціях передової педагогічної думки тих часів [13, 113].

І.А. Ставровський вирішальним фактором у формуванні особистості вважав виховання, оскільки від нього багато в чому залежить доля і щастя людини, добробут народу, розквіт держави. Основну мету виховання педагог убачав у підготовці патріота своєї Батьківщини, відданого інтересам народу, пройнятого суспільними переконаннями. Відповідно до цієї мети він приділяв значну увагу систематичним, міцним знанням. На його думку, важливим завданням морального виховання повинно бути формування в учнів таких якостей, як чесність, людяність, сором'язливість тощо. Заслугою І.А. Ставровського було й те, що він намагався розробити методику виховання всебічно розвиненої особистості шляхом поєднання фізичного виховання з моральним, розумовим та естетичним. Він зазначав на необхідності органічного зв'язку в розвитку тілесних і духовних сил дитини, рішуче засуджував фізичні покарання в сім'ї і школі [10, 271-272].

К.Д. Ушинський заклав засади вітчизняного соціального виховання, яке, на думку педагога, повинно розвивати в дітей почуття громадського обов'язку,

відповідальності перед батьківщиною, має привчити їх ставити суспільні інтереси вище особистих. Під педагогікою вчений розумів теорію виховання. Виховання він визначав як цілеспрямований процес формування «людини в людині». Педагог уважав, що виховання має свої об'єктивні закони, знання яких потрібне педагогові для того, щоб він міг раціонально здійснювати свою діяльність. Але, щоб пізнати ці закони і врахувати їх, треба, насамперед, вивчити сам предмет виховання [5, 122]. У своїй фундаментальній праці «Людина як предмет виховання» К.Д. Ушинський зазначав: «Якщо педагогіка хоче виховати людину в усіх відношеннях, то вона повинна попередити пізнати її також в усіх відношеннях» [14, 295]. Він наголошував на важливості врахування у процесі виховання принципу народності: «Є лише одна для всіх природжена схильність, на яку може розраховувати виховання: це те, що ми зовемо народністю...» [4, 208]. Під народністю розумів своєрідність кожного народу, нації, зумовлену їх історичним розвитком.

П.Д. Юркевич основним фактором формування людської особистості вважав виховання. Виховання розумілось ученим як складний, довготривалий і суперечливий процес взаємодії вихователя і вихованця. Надзвичайно важливою є ідея філософа про виховання як заняття практичне, яке складається з дій і протидій, із боротьби та опору; воно не тільки навчає вихованця, яким він повинен бути, але й робить його таким; воно є сила, яка здійснює ломку, перебудову, влаштування й перевлаштування внутрішнього життя вихованця. Зазначене чітко окреслює роль виховання як дієву творчоперетворювальну силу у формуванні особистості. На думку П.Д. Юркевича, виховання має здійснюватись родиною, школою, церквою, суспільством. На першому місці — родина, оскільки вона завжди була і залишається природним середовищем перебування дитини. Педагог був переконаний, що суспільне виховання тільки тоді досягатиме своєї мети, коли школа буде підтримувати тісний зв'язок з сім'єю, суспільством, державою [17, 109].

Згідно з філософсько-історичною концепцією М.П. Драгоманова, вищою цінністю є вільна особистість, а основою міжлюдських і міжнаціональних відносин — справедливість. Шлях для встановлення ідеї справедливості вчений убачав у поширенні просвіти, зміні суспільного ладу, що й приведе людину до усвідомлення себе вільною. Ідеалом суспільно-політичного ладу він уважав «безначальство», бездержавність, добровільне утворення громад з наданням їм свободи у суспільному житті. В концепції

«громадівського соціалізму» М.П. Драгоманов обстоював федералістичний принцип і відхилив необхідність політичної революції, що «лише змінює форми влади, не створюючи нового суспільного ладу» [2, 86].

І.О. Сікорський кінцевою метою виховання вважав досягнення гармонійного розвитку: духу і тіла, психічного і фізичного, почуття, волі, врівноваженості розумового, морального й естетичного начал. Результатом правильного виховання, за його переконанням, повинен бути їх синтез, що забезпечує моральну цілісність особистості, її гідність. Це надає характерові «спокійної сили, врівноваженості й душевного миру.» І.О. Сікорський підкреслював, що саме «істинний духовний розвиток передбачає гармонійне зростання і вдосконалення душі» [17, 158-159].

В.Г. Короленко вважав, що людину не слід виховувати в «ізоляції» від дійсності, від її тінєвих сторін. Тому у власних творах він акцентує увагу на найстрашніших і найпотворніших картинах тогочасного соціального буття. Влучне слово письменника, його мова пробуджувала політичну свідомість простого люду, закликала до заспокоєння та єднання, сповнювала надією [19].

На думку вченого, завдання дорослих полягає в тому, щоб допомогти не зламатися під впливом оточуючого соціального зла дитячим душам, сформувати в їх свідомості стійкі моральні принципи добра, честі, правди, справедливості і спрямувати їх на утвердження вищих принципів людяності. В.Г. Короленко стверджував, що в першу чергу слід виховувати любов, повагу й співчуття до кожної людської істоти. Але ця любов повинна носити не показний, суто філантропічний характер, а бути діяльною і творчою [17, 182].

Підсумовуючи педагогічні ідеї представників окресленого періоду, можна зазначити, що соціальне виховання на території України в XIX столітті було складовою загального національного виховання, ідеї якого поступово розвивалися у творчості окремих педагогів.

Отже, сутність соціального виховання в історії зарубіжної педагогіки XIX століття полягала в підготовці молодого покоління до гармонійного функціонування в суспільстві та виконання майбутніх соціальних функцій; соціальне виховання на території України в XIX столітті було складовою загального національного виховання, ідеї якого поступово розвивалися в творчості окремих педагогів. Подальше напрацювання теоретико-методологічних засад соціального підходу до виховання дітей і молоді припадає на XX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.): [Монографія] / Н.М. Дем'яненко. – К.: ІЗМН, 1998. – 328 с.

2. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи України (XIX –

перша чверть XX ст.): дис. ... д. пед. н.: 13.00.04 / Дем'яненко Наталія Миколаївна. – К., 1999. – 469 с.

3. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века: [Учеб. пособ.] / Под ред.

А.И. Пискунова. – 2-е изд., испр. и дополн. – М.: Сфера, 2001. – 512 с.

4. Історія української школи і педагогіки: [Навч. посіб.] / За ред. О.О. Любара. – К.: Знання, 2003. – 450 с.

5. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки: Курс лекцій / В.П. Кравець. – Тернопіль: Тернопіль, 1994. – 359 с.

6. Кравець В. П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: [Навч. посіб.] / В.П. Кравець. – Тернопіль: Тернопіль, 1996. – 436 с.

7. Левківський М. В. Історія педагогіки / М.В. Левківський. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 359 с.

8. Маркс К. Роль труда в процессе превращения обезьяны в человека / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения. – Т. 20. – М.: Гос. издательство полит. литературы, 1961. – С. 486–499.

9. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України: [У 2 т.]. – Т. 2.: Від середини XVII століття до 1923 року / Н.Д. Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1995. – 606 с.

10. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – початок XX ст.): [Нариси] / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Рад. шк., 1991. – 381 с.

11. Сбруева А. А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: [Навч. посіб.] / А.А. Сбруева, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – 208 с.

REFERENCES

1. Demianenko, N. M. (1998). *Zahalnopedahohichna pidhotovka vchytelia v Ukraini (XIX – persha tretyna XX st.): [Monohrafiia] [General pedagogical teacher training in Ukraine (XIX – the first part of XX century): Monograph]*. K.: IZMN [in Ukrainian].

2. Demianenko, N. M. (1999). *Zahalnopedahohichna pidhotovka vchytelia v istorii vyshchoi shkoly Ukrainy (XIX – persha chvert XX st.): dys. ... d. ped. n.: 13.00.04 [General pedagogical teacher training in the history of higher education of Ukraine (XIX – the first quarter of XX century): Doctor's thesis]*. Kyiv [in Ukrainian].

3. Piskunov, A.I. (Ed.). (2001). *Istoriya pedagogiki i obrazovaniya. Ot zarozhdeniya vospitaniya v pervobyitnom obshchestve do kontsa XX veka: [Ucheb. posob.] [History of pedagogy and education. From the origin of education in primitive society till the end of the XX century: textbook]*. (2nd ed., rev.). Moscow: Sfera.

4. Liubara, O.O. (2003). *Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: [Navch. posib.] [History of Ukrainian school and pedagogy: textbook]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

5. Kravets, V. P. (1994). *Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: Kurs lektzii [History of Ukrainian school and pedagogy: textbook: series of lectures]*. Ternopil: Ternopil [in Ukrainian].

6. Kravets, V. P. (1996). *Istoriia klasychnoi zarubizhnoi pedahohiky ta shkilnytstva: [Navch. posib.] [History of classic foreign pedagogy and school]*. Ternopil: Ternopil [in Ukrainian].

12. Сисоева С. О. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: [Навч. посіб.] / С.О. Сисоева, І.В. Соколова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 308 с.

13. Тригубенко В. В. Освіта і педагогічна думка в Києві за тисячу років: [Навч. посіб.] / В.В. Тригубенко, Л.С. Нестеренко. – К.: Кадри, 2002. – 369 с.

14. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / К.Д. Ушинський // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / За заг. ред. С.А. Литвинова. – К.: Радянська школа, 1961. – С. 291–307.

15. Шевченко Т. Г. Повна збірка творів у трьох томах. – Т. 1: Поезії / Т.Г. Шевченко. – К.: Держ. вид-во худ. літератури, 1949. – 649 с.

16. Шевченко Т. Г. Повна збірка творів у трьох томах. – Т. 2: Повісті / Т.Г. Шевченко. – К.: Держ. вид-во худ. літератури, 1949. – 641 с.

17. 20 видатних українських педагогів / За ред. А.М. Бойко. – Полтава: АСМІ, 2002. – 452 с.

18. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 829, спр. 416, арк. 16 – 16 зв.

19. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 259, спр. 274, арк. 12.

20. ЦДІАК України, ф. 1225, оп. 1, спр. 10, арк. 4.

21. ЦДІАК України, ф. 1225, оп. 1, спр. 11, арк. 2.

7. Levkivskyi, M. V. (2003). *Istoriia pedahohiky [History of pedagogy]*. K.: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

8. Marks, K., & Engels, F. (1961). *Rol truda v protsesse prevrascheniya obezyany v cheloveka [Role of labor in the process of transformation of monkey into human]*. *Sochineniya – Oeuvre*. Vols. 20. Moscow: Gos. izdatelstvo polit. Literatury, 486–499 [in Russian].

9. Polonska-Vasylenko, N. D. (1995). *Istoriia Ukrainy: [U 2 t.] [History of Ukraine]*. Vols. 2. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

10. Yarmachenka, M.D. (Ed.). (1991). *Rozvytok narodnoi osvity i pedahohichnoi dumky na Ukraini (X – pochatok XX st.): [Narysy] [Development of national education and pedagogical thought in Ukraine (X – the beginning of the XX century)]*. Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].

11. Sbruieva, A. A., & Rysina, M. Yu. (2000). *Istoriia pedahohiky u skhemakh, kartakh, diahramakh: [Navch. posib.] [History pedagogy in schemes, cards, diagrams: textbook]*. Sumy: SumDPU [in Ukrainian].

12. Sysoieva, S. O., Sokolova, I. V. (2003). *Narysy z istorii rozvytku pedahohichnoi dumky: [Navch. posib.] [Essays on history of development of pedagogical thought]*. K.: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

13. Tryhubenko, V. V., Nesterenko, L.S. (2002). *Osvita i pedahohichna dumka v Kyievi za tysiachu rokiv: [Navch. posib.] [Education and pedagogical thought in Kyiv for a thousand of years: textbook]*. K.: Kadry [in Ukrainian].

14. Ushynskyi, K. D. (1961). *Liudyna yak predmet vykhovannia. Sproba pedahohichnoi antropologii [Human as an*

object of education. Attempt of pedagogical anthropology]. *Khrestomatia z istorii vitchyznanoi pedahohiky – Reader's book on history of national pedagogy*. Lytvynov, S.A. (Eds.). K.: Radianska shkola. 291 – 307 [in Ukrainian].

15. Shevchenko, T. H. (1949). *Povna zbirka tvoriv u trokh tomakh [Complete set of works, Vols. 1-2]*. (Vols. 1): Poezii [Poems]. K.: Derzh. vyd-vo khud. Literatury [in Ukrainian].

16. Shevchenko, T. H. (1949). *Povna zbirka tvoriv u trokh tomakh [Complete set of works, Vols. 1-2]*. (Vols. 2): Povisti [Stories]. K.: Derzh. vyd-vo khud. Literatury [in Ukrainian].

17. Boiko, A.M. (Eds.) (2002). 20 vydatnykh ukrainskykh pedahohiv [20 famous Ukrainian pedagogues]. Poltava: ASMI [in Ukrainian].

22. TSDIAK Ukrainy, f.. 442, op. 829, spr. 416, ark. 16 – 16 zv.

23. TSDIAK Ukrainy, f. 707, op. 259, spr. 274, ark. 12.

24. TSDIAK Ukrainy, f.. 1225, op. 1, spr. 10, ark. 4.

25. TSDIAK Ukrainy, f.. 1225, op. 1, spr. 11, ark. 2.

С. Г. Черняк

СОЦИАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ В ИСТОРИИ ЗАРУБЕЖНОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ XIX СТОЛЕТИЯ

Статья посвящена проблеме социального воспитания в истории зарубежной и отечественной педагогической мысли XIX столетия. Автор на основе ретроспективного анализа исследует факторы возникновения воспитания, осуществляет историко-персоналистическое рассмотрение зарубежной педагогической мысли указанного хронологического периода, освещает развитие украинской национальной идеи сквозь призму педагогического наследия отечественных учёных XIX столетия.

Ключевые слова: социальное воспитание, зарубежная и отечественная педагогическая мысль.

S. H. Cherniak

SOCIAL EDUCATION IN HISTORY OF FOREIGN AND NATIVE PEDAGOGICAL THOUGHT OF XIX CENTURY

The article deals with the problem of social education in the history of foreign and native educational thought of the XIX century. This period played a great role in the history of development of pedagogical science. This time was characterized by interpretation of educational paradigm as socio-historical phenomenon. Many researchers of that epoch investigated factors of genesis of education. Changes in society and especially in education are closely related to the necessity of solving certain pedagogical problems. Modern social and economical changes problematize the social education of youth. This issue is one of the most urgent problems in pedagogical theory and practice. The aim of the research is to perform a retrospective analysis of the problem of social education in foreign and domestic pedagogical thought. Summarizing pedagogical thoughts of representatives of the mentioned period it is necessary to admit that social education on the territory of Ukraine in the XIX century was a component of general national education, ideas of which have been developing in pedagogues' works. Thus, the essence of social education in the history of foreign pedagogy of the XIX century was to prepare young generation to harmonious functioning in society and performing future social functions.

Keywords: social education, foreign and domestic pedagogical thought.

Подано до редакції 13.06.14